

Broedvogels van het open cultuurland in de provincie Groningen Trend van 1987 tot 2003

Kees van Scharenburg & Jan van 't Hoff

1. Inleiding

De provincie Groningen is een echte landbouwprovincie, 70% van de oppervlakte bestaat uit open agrarisch cultuurland. Daarvan is ongeveer 40% grasland en 60% bouwland. In dit cultuurland komt een kenmerkende combinatie van vogelsoorten voor. In de graslanden zijn dat natuurlijk de bekende weidevogels en in de akkergebieden een deels met de weidevogels overlappende groep akkervogels (Van Scharenburg et al. 1993, 2003). De laatste decennia zijn in het cultuurland grote veranderingen opgetreden met vaak negatieve gevolgen voor de daar voorkomende vogels (Van den Brink et al. 1992, Beintema et al. 1995). Dat is ook de reden dat in Groningen door de Provincie (in samenwerking met het Rijk) vanaf de jaren zeventig beleid is ontwikkeld om deze vogels te behouden. Denk aan de ruimtelijke ordening, het aankopen van reservaten, het sluiten van beheersovereenkomsten, het ondersteunen van agrarische natuurverenigingen en het soortenbeleid voor onder andere de Grauwe Kiekendief *Circus pygargus* (Aukes et al. 2000, Provincie Groningen 2000, Provincie Groningen 2002).

Onder meer om te achterhalen of al deze maatregelen wel zinvol zijn is de Provincie in 1986 gestart met het Biologisch Meetnet. Daarmee worden steekproefsgewijs de ontwikkelingen van landschap, vegetatie en vogels gevolgd.

De resultaten van dit meetnet zijn gepresenteerd in rapporten, zoals 'De toestand van de

natuur' (Hall et al. 1998, Van Scharenburg et al. 2003) en artikelen (bijvoorbeeld Van Scharenburg 1999). Ook in *De Grauwe Gors* hebben artikelen gestaan, maar dat is alweer lang geleden (Van 't Hoff en Van Scharenburg 1993, Van Scharenburg 1993, 1994). Inmiddels zijn de telreeksen alleen maar langer en interessanter geworden en is er dus alle reden om er in de Gors weer eens wat van te laten zien. Temeer omdat de gegevens een belangrijke rol spelen bij de discussies over natuurbeleid.

We beperken ons tot de cultuurlandsoorten, dat wil zeggen de soorten die broeden op gras- en bouwlandpercelen in het open cultuurland. Soorten van natte en droge elementen laten we buiten beschouwing.

Er wordt ingegaan op de werkwijze, de resultaten en de mogelijke oorzaken van de gevonden en mogelijke toekomstige ontwikkelingen.

2. Werkwijze

De werkwijze is al eens beschreven in eerdere publicaties (Van Scharenburg et al. 1992, Van 't Hoff en Van Scharenburg 1993, Van Scharenburg 1993, 1994) maar omdat niet iedereen daarover zal beschikken wordt deze hier nogmaals kort beschreven.

Weidevogelmeetnet

Het provinciale weidevogelmeetnet is in 1987 van start gegaan. Het wordt uitgevoerd door de Provincie. Jaarlijks worden in de graslanden ruim honderd volgens toeval gekozen steekproefgebieden onderzocht. De proefvlakken

zijn verdeeld over graslanden met verschillende beleidsmatige aanduidingen (streekplangebieden) en beheervormen (reservaat, beheersovereenkomst, gangbaar agrarisch). Daardoor kan een gewogen provinciale trend worden berekend maar kunnen ook de ontwikkelingen in de afzonderlijke gebiedscategorieën worden beschreven.

De steekproeven zijn cirkelvormig en hebben een oppervlakte van 28,3 hectare. Ze worden tussen 1 april en half juni vijf maal gedurende tien minuten geteld. Genoteerd worden: aantal broedparen, aantal niet-broedvogels, aantal alarmerende paren Grutto's *Limosa limosa* en beheerskenmerken als grondgebruik, beweidings, maairegime en slootwaterstand. Daarnaast worden na 1 juni in relevante gebieden één tot twee avond/nachtbezoeken gebracht. Het uiteindelijke aantal broedparen wordt bepaald volgens de BMP-datumgrenscriteria (Van Dijk 1996). De resultaten zijn goed vergelijkbaar met die van de BMP-methode en andere daarop gebaseerde meetnetten.

Akkervogelmeetnet

Het provinciale akkervogelmeetnet is in 1989 van start gegaan. Het wordt uitgevoerd door de Provincie in samenwerking met vrijwilligers van SOVON en Avifauna Groningen. Jaarlijks worden ongeveer vijfendertig proefvlakken van honderd hectaren onderzocht. Deze zijn verdeeld over akkergebieden op lichte klei, op zware klei en op zand. Bij het onderzoek wordt de BMP-methode gebruikt (Van Dijk 1996) met enkele kleine aanpassingen van de datumgrenzen. Er worden vanaf 1 april tot eind juli vier tot vijf ochtendbezoeken en twee nachtbezoeken gebracht. Naast het karteren van de broedvogels wordt daarbij ook informatie over het landschap en het agrarische beheer verzameld - zoals grondgebruik, gewaskeuze, slootlengte en slootbegroeiing.

De trends zijn voor beide meetnetten berekend met een 'herhaalde-metingenmodel' (Winer 1971). De resultaten zijn weergegeven als indexen met als basisjaar 1989. Beide meetnetten maken onderdeel uit van het landelijke weidevogelmeetnet (Teunissen en Van Kleunen 2001).

Inventarisatieomstandigheden

De inventarisatieomstandigheden waren in het algemeen gunstig. De jaren 1988, 1989, 1992, 1993, 1997, 1999, 2000 en 2002 werden gekenmerkt door mooi voorjaarsweer. Koel en winderig was het in 1991, en in 1994 en 1998 waren de voorjaren nat tot zeer nat. De winter van 1986-87 was de derde in een reeks van strenge winters. De winters van 1995-96 en 1996-97 waren opnieuw streng. Het voorjaar van 1987, maar vooral dat van 1996, was langdurig koud en zeer droog (KNMI). De grasgroei kwam laat op gang, evenals de landbewerkingen. Door voedselgebrek begon ook het broedseizoen laat en een aantal weidevogels sloeg een seizoen over.

Najaar en winter van 1998-1999 waren zeer zacht maar ook heel nat. Een deel van de oogst ging verloren en veel wintergraan kon niet worden ingezaaid, wat in het voorjaar van 1999 resulteerde in een grotere oppervlakte zomergranen. Door de natte graslanden werd het vee veel later of helemaal niet geweid en vonden ook de landbewerkingen later plaats dan normaal.

Door de MKZ-epidemie konden in 2001 geen gegevens worden verzameld.

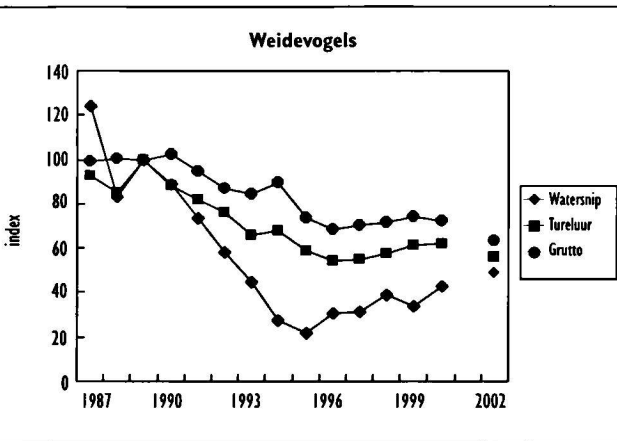
3. Resultaten

Bij de weergave van de resultaten wordt onderscheid gemaakt tussen 'weidevogels' (soorten die vrijwel uitsluitend in graslanden voorkomen), 'akkervogels' (soorten die vrijwel uitsluitend in akkergebieden voorkomen) en soorten die zowel in gras- als bouwland voorkomen.

3.1. Weidevogels

De trend van deze soorten is samengevat in figuur 1. De Kemphaan *Philomachus pugnax* (niet weergegeven) is vrijwel als broedvogel verdwenen en komt hooguit nog incidenteel voor. De Watersnip *Gallinago gallinago* laat tot 1995 een sterke afname zien (-80%) maar daarna vindt in de reservaten enig herstel plaats. De soort komt momenteel vrijwel uitsluitend in reservaten voor.

Tureluur *Tringa totanus* en Grutto zijn na 1990 met 30 tot 40% afgenomen. Na 1996 treedt enige stabilisatie op maar de indexen zakken in

Figuur 1: Trend van Grutto, Tureluur en Watersnip

Watersnip
Foto: Leo Boon

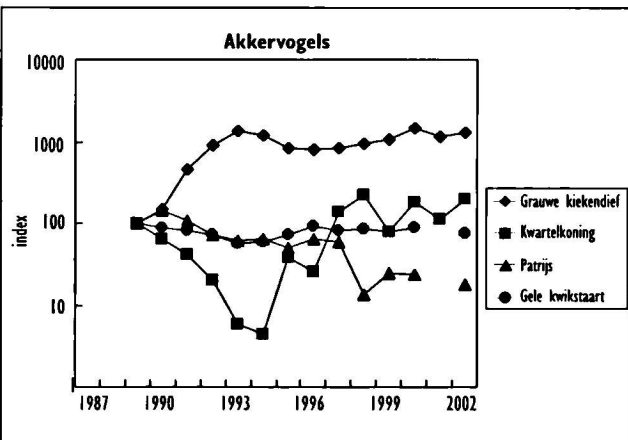
2002 verder weg. De afname van beide soorten vindt zowel in landbouwgebied met een gangbaar beheer als in reservaat- en beheergebieden plaats. De redenen hiervoor zijn verschillend. Zo is het beheer in gangbare landbouwgebieden te intensief terwijl het in een aantal reservaten te extensief is. Dat laatste komt enerzijds door andere natuurdoelstellingen als bijvoorbeeld botanisch beheer, anderzijds doordat sommige beheerders het juiste evenwicht bij het beheer nog niet hebben gevonden waardoor vershraling, verzuring en verzuiging het beeld bepalen. Sommige reservaten doen het goed (Grijpskerk, Kale Weg), andere doen het slecht (Zuidlaardermeer- en Leekstermeergebied). Ook speelt in een aantal gebieden een toename van de predatie een rol.

3.2. Echte akkervogels

De trends zijn samengevat in figuur 2. Merk op dat de index vanwege de grote trendverschillen tussen de soorten op een logaritmische schaal is weergegeven.

De Grauwe Gors *Miliaria calandra*, de naamgever van ons blad, is zoals bekend al geruime tijd als broedvogel verdwenen (Van den Brink et al. 1992) en wordt nog slechts incidenteel waargenomen.

Een andere grauwe soort, de Grauwe Kiekendief, is het beter vergaan. Deze is dankzij de meerjarige braaklegging sinds het begin van de jaren negentig terug op het toneel. Dankzij intensief beschermingswerk heeft de soort zich met ongeveer vijftientig paar in Oost-Groningen weten te handhaven.

Figuur 2: Trend van de Gele Kwikstaart, Grauwe kiekendief, Kwartelkoning en Patrijs

Patrijs
Foto: Willem Hartholt

Daarnaast zijn er nog enkele paren in De Lauwersmeer te vinden (Koks et al. 2001). De Patrijs *Perdix perdix* is net als elders gestaag in aantal afgenomen. In 1998 treedt een sterke daling op, waarna de aantallen stabiliseren. De populatie is sterk versnipperd en de meeste Patrijzen zijn waarschijnlijk nog in de akkers op de zandgronden van Zuidoost-Groningen te vinden.

De Kwartelkoning *Crex crex* herstelt zich na 1994. Vooral na 1997 is de index aanzienlijk hoger dan daarvoor. De redenen van het herstel zijn niet helemaal duidelijk, mogelijk spelen omstandigheden elders een belangrijke rol (Koffijberg en Van Dijk 2001). Het zwaartepunt van het voorkomen ligt in het Oldambt.

De Gele Kwikstaart *Motacilla flava* neemt in de akkergebieden af tot midden jaren negentig. Daarna vindt enig herstel plaats, hoewel de index in 2002 weer zakt. Het aantalsverloop in het Oldambt is gecorreleerd met het areaal wintertarwe. Het aantalsverloop van de Kwartel *Coturnix coturnix* (niet weergegeven) fluctueert sterk; 1997 was een topjaar.

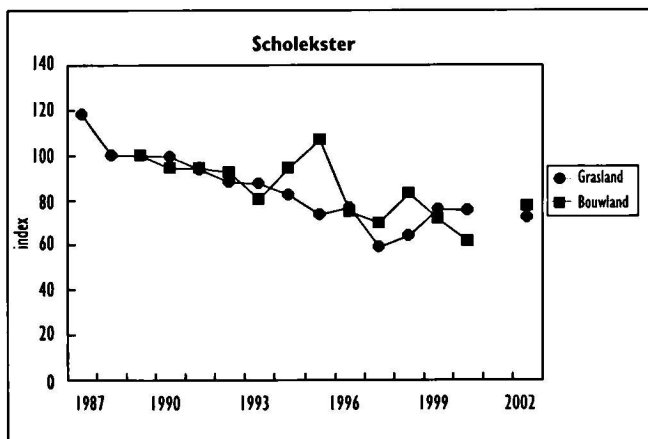
3.3. Vogels van zowel gras- als bouwland.

De Scholekster *Haematopus ostralegus* (figuur 3) is zowel in gras- als bouwland met 30 tot 40% afgenomen. In 2002 ligt de index voor bouwland weer wat hoger. Bouwlandscholeksters deden het goed in de jaren 1994 en 1995. De achteruitgang is het grootst in de akkergebieden van Noord-Groningen. De oorzaak van de aantalsafname kan een verminderde winter-

overleving zijn. Dit ten gevolge van voedselgebrek in de Waddenzee, mogelijk in combinatie met een te geringe reproductie in het broedgebied (Hulscher 2003, Ens et al. 2003).

De Kievit *Vanellus vanellus* is in de graslanden met 30 tot 40% afgenomen maar op bouwland met ruim 60% toegenomen (figuur 4), vooral op de kleiakkers van Noord-Groningen en het Oldambt. Ondanks soms grote aantalssschommelingen zijn de aantallen in het Groninger cultuurland ongeveer gelijk gebleven (12.000 - 13.000 paar). De populatie is momenteel gelijk verdeeld over gras- en bouwland. Voor de bouwlandkievit was 1994 een topjaar. Na een dal in 1997 herstelde de index zich daaropnieuw tot dit hoge niveau.

De Veldleeuwerik *Alauda arvensis* is vanaf 1989 op grasland met 80% afgenomen. De afname op bouwland is half zo groot en begint pas na 1992 (figuur 5). Uit de gegevens blijkt dat dit vooral bepaald wordt door de ontwikkelingen in het Oldambt en de akkergebieden op zand waar de soort tot 1994 ongeveer gelijk blijft (Van Scharenburg et al. 2003). Dat is precies de periode dat in deze regio's een groot oppervlakte meerjarige grasbraak voorkwam. Uit onderzoek blijkt dat meerjarige braaklegging zeer gunstig kan uitpakken voor de Veldleeuwerik (Van Scharenburg et al. 2003). Op de braakpercelen worden niet alleen hoge dichtheden gevonden maar ook de jongenproductie is er hoog (Wilson et al. 1997). Met het

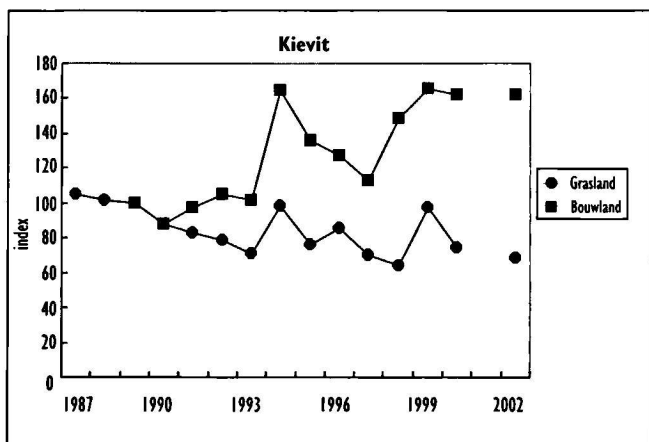

Figuur 3: Trend van de Scholekster in gras- en bouwland

Scholeksters
Foto: Leo Boon

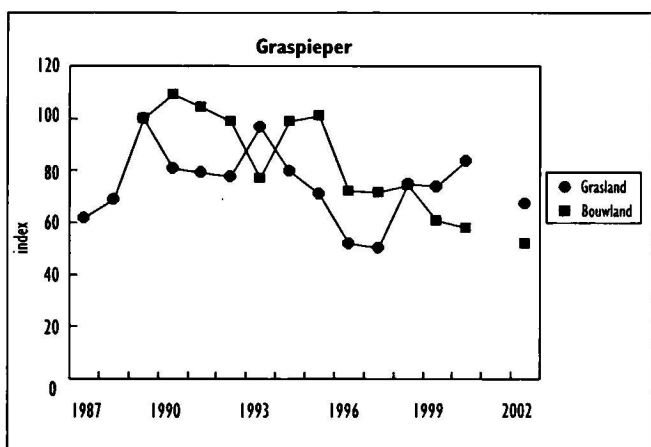

Figuur 4: Trend van de Kievit in gras- en bouwland

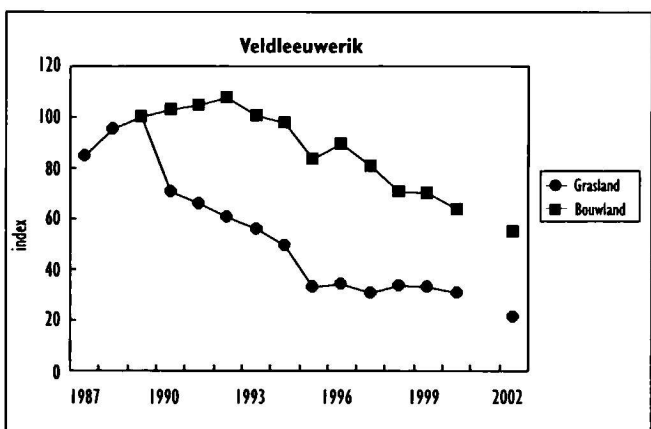
Kievit
Foto: Leo Boon

Figuur 5: Trend van de Graspieper in gras- en bouwland

Graspieper
Foto: Leo Boon

Figuur 6: Trend van de Veldleeuwerik in gras- en bouwland

Veldleeuwerik
Foto: Willem Hartholt

verminderen van het areaal meerjarige gras-
braak namen ook de aantallen
Veldleeuweriken af. Deze daling ging zeer snel
in het Oldambt en wat minder snel in de
zandgebieden. Daar zijn momenteel dan ook
de hoogste dichtheden te vinden. Er zijn aan-
wijzingen dat de jongenproductie op de zand-
gronden iets groter is (Oosterhuis et al. 2002).

De index van de Graspieper *Anthus pratensis* in
de graslanden fluctueert in relatie met het
voorkomen van strenge winters. Dit lijkt ook
zo te zijn op de bouwlanden maar daar her-
stelt de index zich niet meer van de terugslag
na de strenge winter van 1996-97. De stand is
er bijna gehalveerd (figuur 6).

De Wulp *Numenius arquata* (niet weergegeven)
tenslotte, lijkt verder af te dalen van het
Drents Plateau waardoor de trends zowel in
grasland (Zuidelijk Westerkwartier, Gorecht)
als in bouwland (Duurswold, Veenkoloniën)
zijn toegenomen, hoewel de aantallen be-
scheiden zijn.

In tabel 1 zijn de ontwikkelingen in Groningen
nog eens samengevat en vergeleken met die
van heel Nederland. In de graslanden zijn van
de dertien kenmerkende soorten er zeven af-
genomen, twee vooruitgegaan en komen twee
soorten nog maar incidenteel voor.

Soort	Grasl. Gron.*	Bouwl. Gron.*	Ned.**
Grauwe Kiekendief		300%	> 300%
Patrijs	i	-77	-63
Kwartel	f	f	f
Kwartelkoning	0	+100	+285
Scholekster	-38	-23	-40
Kievit	-35	+62	-13
Kemphaan	i		-90
Watersnip	-64		-70
Grutto	-43		-28
Wulp	> 300	> 300	-44
Tureluur	-46		+12
Veldleeuwerik	-75	-45	-75
Graspieper	+9	-48	-21
Gele Kwikstaart	-61	-25	-10
Grauwe Gors		V	-84

Kwartelkoning en Kwartel zijn daar vrijwel al-
leen in reservaten te vinden, waar de aantal-
len behoorlijk kunnen fluctueren.

Van de elf kenmerkende akkersoorten is er
een verdwenen, zijn vijf soorten in aantal af-
genomen en zijn er vier vooruitgegaan, waar-
onder de Grauwe Kiekendief en de
Kwartelkoning. De situatie in de akkers lijkt
dus iets gunstiger dan in de graslanden. Uit de
tabel blijkt dat er grote overeenkomsten zijn
met ontwikkelingen elders in Nederland. Er
zijn ook enkele opmerkelijke verschillen. Zo
zijn Grutto en Tureluur sterker afgenomen in
Groningen, iets wat overigens ook geldt voor
Friesland (Nijland 2003). Dat deze soorten het
elders, vooral in West-Nederland, beter doen
zou kunnen samenhangen met het intensieve-
re maaibeheer en het geringere percentage
vochtig hooiland in Noord-Nederland
(Teunissen & Schekkerman 2002).

De Kwartelkoning laat voor heel Nederland
een relatief sterkere toename zien terwijl in
tegenstelling tot de landelijke trend de Wulp
in Groningen juist is toegenomen. De
Graspieper is in de Groninger graslanden licht
toegenomen maar in de rest van het land is de
soort afgenomen. Ook de trendverschillen bij
de Kievit zijn opmerkelijk.

(* Trends Groningen gebaseerd op monitoring gras-
land en bouwland in kader Biologisch Meetnet
1987-2002. Index Groningen 1989 = 100

** Trend Nederland op basis: Atlas van de
Nederlandse broedvogels (SOVON Vogelonderzoek
Nederland 2002; index 1985 = 100) en SOVON-BMP
1990-2000 (index 1990 = 100) i = incidenteel voor-
komend; V = verdwenen; f = fluctuerend)

Tabel 1. Aantalsontwikkelingen (indexwaarden)
van de vogels van het open cultuurland in
Groningen en Nederland.

Samenvattend: het gaat niet goed met de vogels van het open cultuurland, vooral niet in de graslanden. De Groninger graslanden zijn stiller en leger geworden.

4. Toekomstmogelijkheden

De geconstateerde trends hangen samen met verschillende factoren. De belangrijkste is het al tientallen jaren voortgaande moderniseringsproces van de landbouw, dat zich niet alleen in Groningen maar in heel Nederland en West-Europa afspeelt (Pain and Pienkowski 1997). Ontwatering, schaalvergroting, vertechnerisering en een sterk veranderde bedrijfsvoering zijn daarbij de sleutelwoorden. Dit proces gaat samen met een verlies aan landschappelijke diversiteit, met hogere mestgiften, met een veranderd bouwplan op de akkers en met weinig diverse graslandpercelen waarop steeds vroeger en vaker gemaaid wordt. Door de EU-subsidieregelingen en een uniformere scholing en voorlichting spelen deze veranderingen op een steeds grotere schaal. Daarnaast is ten gevolge van de ruimteclaims door andere sectoren van de samenleving (wonen, werken, verkeer, recreatie en natuur) het areaal cultuurland in Groningen sinds 1985 met 7% afgenomen en wordt het aanzien van het overgebleven deel steeds rommeliger. Tevens is de verkeers- en recreatie-intensiteit toegenomen. Deze ontwikkelingen hebben tot gevolg dat vogelpopulaties zich door een te geringe reproductie in steeds minder gebieden kunnen handhaven en dat de nog wel levensvatbare populaties steeds kleiner worden, meer van elkaar geïsoleerd raken en gevoeliger worden voor predatie en verstoring.

Maar er zijn toch reservaten, beheersovereenkomsten en nestbeschermingsactiviteiten, werkt dat dan niet? Het antwoord daarop luidt: maar ten dele. Dat heeft twee redenen: ten eerste de mogelijkheden van deze middelen, ten tweede de omvang en de manier waarop ze worden ingezet.

Reservaten zijn vrijwel uitsluitend in grasland te vinden, momenteel ongeveer 2.700 hectare, en zijn vanouds ingezet in gebieden die onder meer van groot belang waren voor weidevo-

gels. Het belang van deze gebieden is om uiteenlopende redenen sterk verminderd (zie 3.1. en Van Scharenburg et al. 2003) terwijl juist het omgekeerde werd beoogd.

Beheersovereenkomsten kunnen zowel in gras- als bouwlandgebieden worden afgesloten. Voor de graslanden zijn al langere tijd hectaren beschikbaar maar deze zijn tot nu toe door een gebrek aan animo bij de boeren nooit geheel gebruikt. Momenteel is op ongeveer 3.400 hectare grasland een beheersovereenkomst afgesloten, dat is 56% van wat beschikbaar is. Tot voor kort bestond een groot deel van de afgesloten overeenkomsten uit lichte pakketten. En daarvan is allang bekend dat die onvoldoende soelaas bieden om weidevogelpopulaties op peil te houden. Alleen 'zware' pakketten met een maaidatum (liefst) na half juni zijn relevant voor bijvoorbeeld een soort als de Grutto.

In de akkergebieden zijn pas in de jaren negentig mogelijkheden ontstaan om beheersovereenkomsten af te sluiten voor natuurbraak en faunaranden. De hiervoor beschikbare oppervlakte (ongeveer 650 hectare) wordt volledig gebruikt. Ook hier geldt dat met vallen en opstaan geleerd wordt welke beheerspakketten optimaal zijn voor akkervogels. Omdat beheersovereenkomsten voor een bepaalde periode worden afgesloten speelt hier nadrukkelijk de vraag naar de duurzaamheid van dit soort maatregelen. Blijft de overheid voldoende middelen beschikbaar stellen, worden regels niet te ingewikkeld en blijven de boeren animo houden?

Vanaf 1994 is vrijwillige nestbescherming steeds meer in beeld gekomen. Momenteel worden op 7.879 hectare (waarvan 83% grasland) weidevogelnesten beschermd (Stockmann 2003). Een belangrijk positief effect daarvan was dat boeren en publiek weer meer met het wel en wee van de weidevogels geconfronteerd werden. Een minder gelukkig neveneffect was dat het de illusie schiep dat hiermee weidevogelpopulaties behouden konden worden.

Dat is niet zo, omdat ook de kuikenoverleving bij deze nestvlindende soorten een belangrijke rol speelt en daar valt met alleen nestbescher-

ming weinig aan te doen. Behoud en herstel van weidevogelpopulaties zijn eerder afhankelijk van een andere agrarische bedrijfsvoering met een goede vochtvoorziening, een diverse grasmat, rustperiodes en laat maaien van een aantal percelen waardoor de vestigingsvoorwaarden en nest- en kuikenoverleving bevorderd worden (Beintema et al. 1995).

Omdat Grauwe Kiekendieven nestblijvers zijn heeft nestbescherming bij deze soort meer effect, zeker in combinatie met een verbetering van de voedselvoorziening (Koks et al. 2001). Naast de mogelijkheden en beperkingen van de beschreven middelen zijn ook de omvang en de manier waarop ze worden ingezet van belang. Volgens voorlopige modelberekeningen zal om bijvoorbeeld de gruttostand van dit moment op peil te houden ongeveer 20% van de populatie door aangepast beheer een jongenoverschot moeten produceren. Een dergelijk beheer is alleen mogelijk in reservaten en bij beheerpakketten met een late maaidatum. Behoud van de Grutto zal op termijn met het huidige provinciale beleid alleen maar lukken in het Zuidelijk Westerkwartier, delen van het Reitdiepdal en misschien in het Gorecht, als daar het reservaatbeheer wordt aangepast. Indien een dergelijke verhouding ook voor akkervogels opgaat zou dat een aanzienlijke uitbreiding betekenen van de oppervlakte met een voor deze soorten aangepast beheer. De ervaringen met de Veldleeuwerik en de Grauwe Kiekendief tijdens de meerjarige braakwijzen in deze richting.

Tot nu toe worden beheersovereenkomsten op vrijwillige basis afgesloten. Dat is vanuit populatiebiologische overwegingen niet slim. Beheersovereenkomsten hebben alleen zin als die worden afgesloten in gebieden waar nog levensvatbare vogelpopulaties te vinden zijn. Daar zouden de middelen geconcentreerd moeten worden ingezet.

De vooruitzichten tot behoud en herstel van de vogelpopulaties van het open cultuurland zijn niet rooskleurig. Naar verwachting zullen de schaalvergroting en modernisering van de landbouw doorgaan, zeker als de EU-ondersteuning afneemt. Daar staat tegenover dat de

animo voor agrarisch natuurbeheer toeneemt, maar ook die is afhankelijk van overheidssteun en het is afwachten op hoeveel hectaren dit beheer gaat plaatsvinden. Verder blijft de druk op de ruimte groot en moet met een verdere afname van het areaal cultuurland rekening worden gehouden. Politiek en maatschappelijk groeit de neiging om voor 'gemakkelijke', snel realiseerbare en voor het publiek visueel aantrekkelijke natuur te kiezen, wat zich onder andere uit in een bezuiniging op de aankoop van reservaten ten gunste van agrarisch natuurbeheer. Omdat de doelstellingen van dit laatste minder ver gaan en de effectiviteit ervan soms betwijfeld wordt (Kleijn et al. 2001) kan dit consequenties hebben voor het behoud van bijzondere graslandvegetaties maar waarschijnlijk ook voor minder algemene vogelsoorten van het cultuurland. Tel daarbij op dat het voor reservaatbeheerders aantrekkelijker is om te kiezen voor 'gemakkelijke' natuurdoeltypen als 'Riet en ruigte' in plaats van voor duur en moeizaam te beheren 'Nat schraalgrasland' en we raken nog verder van huis. Ook gaan er stemmen op om vogelsoorten uit te zetten om zo sneller resultaat te boeken. Daarbij wordt vergeten dat dit wettelijk niet zonder meer mogelijk is en alleen zin heeft als eerst de leefomstandigheden voor dergelijke soorten verbeterd worden. Anders zijn het geen blijvertjes.

Wat zou er op korte termijn moeten gebeuren? Het belangrijkste is dat nog levensvatbare populaties of restanten daarvan veilig worden gesteld. Er zou al veel gewonnen zijn als het beheer van graslandreservaten voor weidevogels verbeterd zou worden en de reservaathectaren zouden worden aangekocht die in de Ecologische Hoofdstructuur voorzien zijn. Daarnaast zouden de beheerpakketten verder geoptimaliseerd kunnen worden en geconcentreerd moeten worden ingezet in gebieden waar nog levensvatbare populaties te vinden zijn. Het aantal beheerhectaren in akkergebieden zou daarvoor aanzienlijk verhoogd moeten worden, liefst in combinatie met een op natuur gericht beheer van watergangen en wegbermen. Een combinatie van reservaat- en beheergebieden is op termijn waarschijnlijk

het meest duurzaam.

Over de rest van het cultuurland moeten we ons geen illusies maken. De natuurwaarden zijn er zodanig afgenomen en de herstelmogelijkheden zijn er zo gering dat de inzet van de schaarse middelen voor natuurbehoud daar niet meer rendabel is. We zullen daar genoeg moeten nemen met de soorten die bij dergelijk intensief beheerde gebieden horen: pleisterende ganzen en zwanen, soorten van opgaande beplantingen, exoten als de Nijlgans *Alopothen aegyptiacus*, kraaien, vossen en een enkele 'traditionele' cultuurlandsoort. Verrassingen zijn echter niet uit te sluiten, zoals de meerjarige braaklegging uit het begin van de jaren negentig aantoonde.

Literatuur

Aukes P., P. Beuving, H. Heemsbergen, L.J.

Draaijer en J.B.M. Thissen. 2000.

Beschermingsplan Grauwe kiekendief 2000-2004.

Wageningen

Beintema A., O. Moedt en D. Ellinger. 1995.

Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Haarlem

Brink H. van den, J. Furda, J. van Klinken en

K. van Scharenburg. 1992. Vogelatlas van

Groningen. Een tijdsbeeld met trends vanaf 1850. Groningen

Dijk A.J. van 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (BMP). Beek-Ubbergen

Ens B., C. Berrevoets, L. Bruinzeel, T. Bult, L.

Haanstra, J. Hulscher, B. Koks, M. van der Pol,

K. Rappoldt, W. Teunissen en S. Verhulst. 2003. 'Synthese: wat veroorzaakt de huidige achteruitgang van scholeksters in Nederland?'

Limosa 76 (1): 34-38

Hall M.P., J. van 't Hoff, R. de Koning, J.

Meijering, K. van Scharenburg. 1998. De toestand van natuur en landschap in de provincie Groningen. Groningen

Hoff J. van 't Hoff en K. van Scharenburg. 1993.

'Aantalsveranderingen bij akkervogels tussen

1989 en 1992. Resultaten akkervogelmeetnet Groningen.' *Grauwe Gors* 21 (3-4): 19-21

Hulscher J.B. en S. Verhulst. 2003. 'Opkomst en neergang van de scholekster *Haematopus ostralegus* in Friesland in 1966-2000.'

Limosa 76 (1): 11-22

Kleijn D., F. Berendse, R. Smit & N. Gilissen.

2001. 'Agri-environment schemes do not effectively protect biodiversity in Dutch agricultural landscapes.' *Nature* 413: 723-725

KNMI. Maandoverzichten van het weer 1987-2002

Koks B.J., C.W.M. van Scharenburg en E.G.

Visser. 2001. 'Grauwe kiekendieven *Circus pygargus* in Nederland: balanceren tussen hoop en vrees.' *Limosa* 74 (4): 121-136

Nijland F. 2003. Weidevogelmeetnet Friesland, verslag 2002. Leeuwarden

Oosterhuis R., P. de Boer, H.J. Ottens en B. Koks.

2002. Veldleeuweriken in het Groninger land. Een pilotstudie naar het broedsucces van de veldleeuwerik (*Alauda arvensis*) in relatie tot agrarisch natuurbeheer. Beek-Ubbergen

Pain D.J. and M.W. Pienkowski. 1997. *Farming and birds in Europe. The Common Agricultural Policy and its implications for bird conservation.* London

Provincie Groningen. 2000. Provinciaal Omgevingsplan. Koersen op karakter. Groningen

Provincie Groningen. 2002. Gebiedsplan Groningen. Groningen

Scharenburg K. van Scharenburg, J. Meijering, R. de Koning mmv. Bureau Everts & de Vries.

1992. *Rapportage Biologisch Meetnet provincie Groningen 1986 - 1990.* Groningen

Scharenburg K. van. 1993. De Groninger graslanden, steeds stiller en leger?

Grauwe Gors 21 (3-4): 22-29

Scharenburg K.van, J.van 't Hoff en B.Koks. 1993. Opportunisten en pechvogels. Vogels van het open cultuurland. *Grauwe Gors* 21 (3-4): 30-36

Scharenburg K.van. 1994. De weidevogelpolders ten zuiden van Groningen. *Grauwe Gors* 22 (3): 67-72

Scharenburg K.van. 1999. Weidevogelmonitoring in relatie tot beheer en beleid. *Twirre* 10 (1): 6-9

Scharenburg K.van, E.van Hooff, J.van 't Hoff, J.Meijering, B.van Berkel, M.van den Dungen. 2003. De toestand van natuur en landschap in de provincie Groningen 2002. Basisdocument voor de Omgevingsbalans. Groningen

SOVON Vogelonderzoek Nederland. 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Verspreiding, aantallen, verandering. Nederlandse fauna 5. Leiden

Stockmann L., 2003. Project weidevogels Groningen. Jaarverslag 2002. Groningen

Teunissen W.A. en A. van Kleunen. 2001. *Weidevogels inventariseren in cultuurland. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (BMP): Bijlage Weidevogelmeetnet*. Beek-Ubbergen

Teunissen W. en H. Schekkerman. 2002. 'Vogels van het boerenland: regionale verschillen.' *De Levende Natuur* 103 (6): 206-210

Wilson J.D., J. Evans, S.J. Browne and J.R. King. 1997. 'Territory distribution and breeding success of skylarks *Alauda arvensis* on organic and intensive farmland in southern England.' *Journal of Applied Ecology* 34: 1462-1478

Winer B.J. 1971. *Statistical principles in experimental design*. New York

Dank

We bedanken de leden van de Akkervogelwerkgroep voor hun vele inspanningen. De door hen verzamelde gegevens vormden een belangrijke bijdrage aan de beschrijving van de ontwikkelingen in het akkergebied.

